

A japán „nemzeti ébredés” európai összevetésben

Japán 19–20. századi modernizációjának értelmezése, sikerességének magyarázata évtizedek óta foglalkoztatja a Japánnal foglalkozó kutatókat. A társadalomtudományok újabb elméletei alapján is kísérletet tesznek a japán modernizáció folyamatának és lényegének feltárására: hogyan született a 19. század végére a Távols-Keleten egy nyugati értelemben vett modern állam, modern nacionalizmussal – így kapcsolódik a Japánról folyó diskurzus a nacionalizmusról folyó diskurzushoz. Ahogyan az utóbbi évek szakmunkái bemutatták, a Meidzsi-kori Japán modern nacionalizmusa is valóban „teremtett tradíciókon” (invented tradition) alapult, és „képzelt közösségként” (imagined community) jött létre. Mindez, a nemzetállam megteremtése együtt járt az ipari forradalommal, a gazdasági, társadalmi, politikai, intézményrendszeri és kulturális modernizációval – azaz, némileg sűrítetten, de végül is az európai modell követését jelentette: a modern nemzetállam kialakítása a modernizáció fontos következménye. Ez egyike volt azon lényeges alaptételeknek, amelyet a nyugathoz felzárkózni akaró Japán megtanult és alkalmazott.

Ugyanakkor Japán esetében más ázsiai népekkel (pl. India, Kína) ellentétben a nemzettudat kialakítása (illetve annak kísérlete) nem a nyugati hatalmak megjelenése *után*, nem a nyugati eszmevilág megismerésének hatására, hanem már azt megelőzően megkezdődött. Az edo-kori kokugaku („hazai/nemzeti tudományok”) irányzata olyan művelődéstörténeti jelenség volt a 18. században és a 19. század elején a világtól még mindig elzártan élő Japánban, amelynek hatása nemcsak az eszme, hanem a politikatörténetben is kiemelkedő jelentőséggel bír. Átalakította az akkori kulturális életet: a japán nyelv, irodalom, történelem, mitológia tanulmányozásával (nemegyszer megalkotásával) és előtérbe állításával (inventing tradition), megszüntette a több mint egy évezredes kínai kulturális hegemóniát, és az elkövetkező évszázadokra meghatározta a japán nemzeti ideológiát. Ezzel az örökséggel a 19. század második felétől nyugatosodó, modernizálódó Japán meg tudta formálni sajátos japán identitását (imagined community), mind Ázsiához (amitől ekkor elszakadni szándékozott), mind a Nyugathoz (amelyhez pedig csatlakozni kívánt) viszonyítva. *Japán ezzel már modernizációja előtt elszakadt a kínai kultúrkörtől, megalkotta saját identitását.*

Ebben a tekintetben Japán sokkal inkább hasonlítható Közép-Európa népeinek „nemzeti ébredése” fogalmához és folyamatához, mint a nyugat-európaihoz. Ennek vizsgálatával még nem foglalkozott a szakirodalom, holott a kokugaku és a közép-európai „nemzeti ébredés” számos konkrét párhuzamot mutat. (A „Közép-Európa” meghatározása ez esetben C. Horel könyvében alapul.) A minta: a térségben még a modernizáció (az ipari forradalom, polgári átalakulás, modern intézmények létrejötte) előtt lezajlik egy olyan kulturális mozgalom, amely a nemzeti nyelv, irodalom, történelem – főleg őstörténet – és a nemzeti eposzok kutatásával, sőt nemegyszer inkább megalkotásával (inventing tradition), új közösségi formát teremt (imagined community): a nemzetet, amely aztán a nyugati (addigra már kialakult) nemzetállamok mintájára állami keretekre is igényt tart. Mind Japán, mind Közép-Európa népei esetében egy kulturális (és/vagy politikai) „monolit” közelsége (Japánnak Kína, majd a 19. század második felétől a területére behatoló nyugati nagyhatalmak, Közép-Európának a területén létező birodalmak) jelentette a „veszélyt” önazonosságára. A kulturális mozgalom és jelentősége, amivel a nagyhatalom ellenében meghatározták saját magukat, a nemzet fogalmának kulturális meghatározottságát mutatja, és kora újkori előzményekre utal.